

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора
С.Б. Кузікової на дисертацію Чамлай Інни Василівни
«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ КОМБАТАНТІВ
З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ МЕТОДОМ
КАНІСТЕРАПІЇ», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053
Психологія

Актуальність дисертаційного дослідження Чамлай Інни Василівни зумовлена не тільки завданнями наукового пошуку, а насамперед соціальною значущістю розглядуваної проблеми – реабілітації учасників бойових дій із ПТСР, адже на сьогодні існує нагальна потреба пошуку і використання інноваційних методів для їх соціально-психологічної реабілітації. Одним із таких методів є каністерапія, що здійснюється із залученням спеціально навчених собак і фахівців-каністерапевтів. Її перевагою є передусім комплексність, адже вона передбачає і лікування, і реабілітацію, і психотерапію. Зазначимо, що цей метод є достатньо новим, проте недостатньо дослідженим в Україні, оскільки не має науково-термінологічної бази та чіткої теоретико-методологічної складової щодо його широкого впровадження.

Авторкою дисертації з наукової точки зору коректно визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, гармонійно поєднано в психологічному інструментарії як теоретичні, емпіричні, так і відповідні математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що І.В. Чамлай у цілому об'єктивно визначила наукову новизну одержаних результатів. Зокрема, вперше теоретично представлено чітку науково-термінологічну базу в галузі каністерапії, розроблено теоретико-методологічну складову її впровадження; розроблено та апробовано програму соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців із ПТСР методом каністерапії. Представлено наукове обґрунтування особливостей здійснення каністерапії, її основні положення, детально описано правила відбору «собак-терапевтів» та їх подальшу взаємодію із людиною, що забезпечуватиме терапевтичний ефект. Чітко

2
визначено кореляти, що зумовлюють доцільність використання каністерапії як методу соціально-психологічної реабілітації. Розроблено методологію впровадження та застосування каністерапії, поетапно описано терапевтичну взаємодію людини з твариною, проаналізовано та представлено психофізіологічне підґрунтя, яке дозволяє досягти саме терапевтичного впливу в результаті цього процесу. Набула подальшого розвитку технологія застосування каністерапії як методу соціально-психологічної реабілітації.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення одержаних результатів дослідження, яке полягає в тому, що розроблена авторкою програма соціально-психологічної реабілітації комбатантів з ПТСР методом каністерапії використовується психотерапевтами у своїй приватній практиці, а також у кінологічних центрах, які надають можливість працювати із собаками-терапевтами. Ідею щодо інноваційності методу каністерапії та представлену методологію її застосування в процесі соціально-психологічної реабілітації зможуть перейняти заклади та установи соціального спрямування, які працюють із військовослужбовцями і мають на меті відновлення їх психоемоційного та соціального стану, супровід у процесі адаптації до звичайних життєвих умов. Отримані результати дослідження можуть бути використані в лекційних курсах та на семінарських заняттях із дисциплін спеціальності «Психологія», зокрема дисципліни «Військова психологія».

У першому розділі *«Теоретико-методологічний аналіз стану дослідженості проблеми соціально-психологічної реабілітації комбатантів у психології»* авторка зазначає, що посттравматичний стресовий розлад є відстроченою реакцією людини на психотравмуючі обставини і супроводжується трьома головними симптомами: повторювані нав'язливі спогади та переживання; уникання спогадів про пережитий стрес; стан гіперчутливості та збудженості. У дослідженні висвітлено такі наукові підходи до тлумачення ПТСР: психодинамічний, який пояснює дисоціацію та уникання згадок про травму тим, що психіка не здатна це усвідомити і в такий спосіб захищає себе від болю; психосоціальний, згідно з яким важливим чинником при реабілітації ПТСР є підтримка і розуміння оточуючих, а за їх

відсутності цей процес значно ускладнюється; біологічний, що концентрує³ увагу на гормональних змінах та інших процесах у головному мозку людини під час переживання психологічної травми; когнітивний, сфокусований на ставленні людини до стресової ситуації, яке і визначає, чи буде у неї в подальшому посттравматичний стресовий розлад.

Проаналізувавши наукові джерела, І.В. Чамлай визначає каністерапію як комплекс реабілітаційних заходів, спрямованих на покращення психологічної, соціальної та фізіологічної сфери життя пацієнта, у яких ключову роль відіграють собаки, які мають відповідну сертифікацію і звання «собака-терапевт». Крім того, дисертанткою знайдено достатньо велику кількість інформації щодо практичного застосування каністерапії для реабілітації військових, проте майже відсутні надійні наукові дослідження із цієї тематики, особливо пролонгованого характеру.

У другому розділі дисертації *«Емпіричне дослідження стану психотравматизації учасників бойових дій»* представлено діагностичний інструментарій і результати констатувального експерименту. На цьому етапі основним методом, який застосовувався, було тестування, що дозволило зробити висновки про порівнюваність ЕГ і КГ за досліджуваним параметром до формувального експерименту. Для статистичної обробки результатів було вибрано двопропорційний z-тест, χ^2 -критерій Пірсона, t-критерій Вельча, тест Манна-Уїтні, корекцію Bonferroni та корекцію Holm. Результати констатувального експерименту свідчать, що респонденти з обох вибірок мають високі бали за кластерами ПТСР та його сумарного ступеня (ЕГ – 91,9%; КГ – 94,6). Переважній більшості учасників притаманні виражені симптоми ПТСР (21 особа і в ЕГ, і у КГ). Ці дані переконливо демонструють, що учасники обох груп потребують соціально-психологічної реабілітації, спрямованої на зменшення або усунення посттравматичної симптоматики. Статистичний аналіз засвідчив, що вагомих відмінностей між вибірками за цими показниками немає, тому їх порівняння після формувального впливу на респондентів контрольної групи буде об'єктивним. За представленими вище показниками дисертантка робить обґрунтований висновок про те, що респонденти обох груп мають

психоемоційні труднощі, тому існує вагома потреба в розробці та апробації⁴ програми для їх соціально-психологічної реабілітації. За усіма згаданими параметрами між вибірками не помічено статистично значущої різниці, що забезпечує належні вихідні дані перед формувальним експериментом.

У третьому розділі дисертації *«Розробка та апробація програми соціально-психологічної реабілітації комбатантів з посттравматичним стресовим розладом методом каністерапії»* І.В. Чамлай презентує результати формувального експерименту. З огляду на мету і поставлені завдання, реабілітаційна програма складалась із трьох основних блоків – діагностичного, теоретичного та корекційного.

У межах діагностичного блоку здобувачкою здійснено вхідне і вихідне тестування, спрямоване на визначення рівня ПТСР та його окремих кластерів у респондентів ЕГ і КГ, таких показників, як найбільш виражені стресові чинники, схильність до тривожності, депресії, девіантної поведінки та суїцидальних думок або намірів, а також рівня стійкості до бойового стресу, комунікативного потенціалу, морально-етичної нормативності та військово-професійної спрямованості. Теоретичний блок мав велике значення, оскільки на заняттях з каністерапії учасникам, особливо із травмуючим досвідом, необхідно чітко розуміти, що має відбуватися, адже вони повинні почувалися максимально безпечно і спокійно. Основна робота проводилась на корекційному етапі, який вже містив вправи із собаками-терапевтами, що мали на меті розвиток моторики, налагодження психічного самопочуття та заохочення до контакту – спершу із песиками, а потім і з іншими людьми та потрібними фахівцями (психологи, соціальні працівники та ін.).

Порівняння показників за окремими кластерами ПТСР на заключному зрізі демонструє суттєві відмінності між ЕГ і КГ. Зокрема, за кластером В (флешбеки та інтрузії) в ЕГ зафіксовано зменшення відсотку учасників, у яких наявний цей симптом (з 91,9% до 70,0%), а у КГ він залишився майже незмінним (86,5% та 85,5%). Уникання травмуючих тригерів (кластер С) до формувального експерименту було притаманне усім респондентам ЕГ, а після – лише 80,2%, тоді як у КГ ситуація залишилася практично незмінною (із 94,6%

до 93,0%). За симптоматикою, пов'язаною із негативними думками та настроєм,⁵ серед респондентів ЕГ відсоток тих, у кого вона наявна, змінився із 89,2% до 68,2%, а у КГ – лише із 81,1% до 79,5%. Великих змін в ЕГ зазнав і кластер Е (гіперзбудження), за яким показники на початковому зрізі мали значення 75,7%, а на заключному – 62,1%, а у КГ – 86,5% та 85,0%, відповідно. Сумарне значення ПТСР в ЕГ зменшилося із 91,9% до 70,5%, тоді як у КГ воно змінилося набагато менше (із 94,6% до 93,0%). Статистична перевірка за допомогою χ^2 -критерію Пірсона і точного критерію Фішера підтверджує, що відмінності на заключному зрізі між вибірками є вагомими, що вказує на ефективність реабілітаційного впливу.

Загальний психоемоційний стан в учасників ЕГ також покращився, про що свідчать результати вимірювання рівня тривожності та депресії. За χ^2 -критерієм Пірсона різниця між вибірками за усіма рівнями тривожності та депресії після формувального експерименту є статистично значущою, а за коефіцієнтом V Крамера можемо спостерігати середньовелику силу ефекту щодо тривожної симптоматики і середню – щодо депресивної.

Рівень стійкості до бойового стресу в ЕГ також мав позитивну динаміку, оскільки зменшилася кількість досліджуваних із низьким рівнем (із 24 до 11 осіб) і зростає із задовільним і високим. У КГ значення коливалися в межах кількох балів, тому такі зміни не вважаються вагомими. Коефіцієнт V Крамера показує середньовелику силу ефекту, що демонструє результативність занять із собаками-терапевтами. Про це свідчать і показники рівня нервово-психічної стійкості, щодо якого у вибірках спостерігається подібна тенденція.

За рівнем комунікативного потенціалу в ЕГ після проходження реабілітаційної програми зовсім зникли респонденти із низьким, пониженим та задовільним рівнем і збільшилась їх кількість із достатнім. У КГ не помічено подібних зрушень, що підтверджує перевірка за χ^2 -критерієм Пірсона та середньовелика сила ефекту. Також сила ефекту спостерігається за рівнем морально-етичної нормативності, де в ЕГ, на відміну від КГ, теж після формувального експерименту не помічено учасників із низьким, недостатнім і задовільним рівнем, а із достатньо високим їх, навпаки, побільшало.

Дуже помітні зрушення відбулися в ЕГ за рівнем військово-професійної спрямованості: зокрема, на початковому зрізі високий рівень був лише у двох осіб, а на заключному зрізі до 17, тоді як у КГ – лише із 3 до 5. Також в ЕГ збільшилась кількість респондентів, у яких відсутні ознаки девіантної поведінки (10 на початковому зрізі та 25 на заключному), у КГ їх, навпаки, стало менше (13 до формувального експерименту та 11 після). За рівнем суїцидального ризику в ЕГ теж помічено позитивну динаміку, якої не було виявлено у КГ, що підкріплює середня сила ефекту за коефіцієнтом V Крамера.

Отже, ті показники, за якими обидві вибірки були подібними на початку дослідження, значно змінились в ЕГ, респонденти якої брали участь в авторській реабілітаційній програмі із застосуванням каністерапії, що підтверджує її ефективність у реабілітації комбатантів із ПТСР. Вагомість цих результатів перевірено за допомогою χ^2 -критерію Пірсона, критерію Фішера та t-критерію Вельча, що дозволило зробити висновки про наявні статистичні відмінності між ЕГ та КГ на заключному етапі дослідження.

У цілому зазначимо, що дисертанткою в роботі на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, при послідовному та неухильному дотриманні визначених у теоретичній частині методологічних засад розкриваються та обґрунтовуються її основні положення. При цьому доведення їх здійснюється авторкою із належною доказовістю і послідовністю.

Разом із тим, при загальному позитивному враженні від опанованої роботи, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. У вступі до дисертації авторці варто б було більш чітко витримати його структуру: зокрема, наведена дисертанткою теоретична значущість дослідження є надлишковою. У той же час, на нашу думку, слід чіткіше подати особистий внесок дисертантки у працях, написаних у співавторстві, детальніше висвітлити результати апробації основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, а також зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

2. У роботі бажано було б більш ґрунтовно проаналізувати особливості

каністерапії порівняно з іншими методами анімалотерапії, щоб виокремити⁷ фактичні переваги цього методу взагалі і для практики соціально-психологічної реабілітації комбатантів зокрема.

3. У списку використаних джерел не вистачає наукового доробку українських вчених, причетних до обраної авторкою проблематики, у т. ч. Коляди Н.М., Левченко Н.В., Міщенко М.С., Сафіна О.Д., Тептюк Ю.О.

4. Дисертантці бажано б було окреслити перспективи подальших досліджень за обраною проблематикою.

5. На жаль, у роботі зустрічаються непоодинокі орфографічні, стилістичні і морфологічні помилки, некоректно оформлено деякі символи, не пронумеровано відповідним чином формули, сучасні джерела не містять посилань на DOI.

Проте викладені вище зауваження, побажання та рекомендації не впливають суттєво на цілком позитивну оцінку самої роботи, відтак не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження І.В. Чамлай. Детальне вивчення її дисертації на тему «Соціально-психологічна реабілітація комбатантів з посттравматичним стресовим розладом методом каністерапії» дозволяє зробити висновок, що її авторка оволоділа методологією наукової діяльності, і це дозволило їй якісно та на високому рівні виконати поставлене наукове завдання. Тому є всі підстави вважати дисертацію І.В. Чамлай самостійним, завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні, відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їх очевидною практичною значущістю. Отримані дисертанткою наукові доробки викладено згідно з вимогами до наукового стилю, її наукова праця є кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що містяться у власному дослідженні. Основні результати дисертації з достатньою повнотою відображено в наукових працях у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України як фахові у галузі психології категорії Б, а результати апробації – у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Таким чином, дисертаційна робота Чамлай Інни Василівни відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка – Чамлай Інна Василівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

Світлана КУЗІКОВА

« 29 » червня 2026 року

Підпис Кузикової С.
Засвідчує
Ю.А. ректора
Ю.А. Лянной
29 06 2026 р.